

УДК 94 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(83).2022.261174

КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (1991–2022) У КОНТЕКСТІ ЕСКАЛАЦІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Олег ЧИРКОВorcid.org/0000-0001-8888-0126

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. Автор доповнив концепцію етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ, зважаючи на зміну суспільно-політичних умов після ескалації російсько-української війни 24 лютого 2022 р. Дослідження спирається на теорію та методологію українознавства як системи наук про Україну. Для виявлення та узагальнення змін в етнокультурній сфері суспільства відслідковано повідомлення ЗМІ, враховано певні оцінки експертів. Зміни етнокультурного розвитку розглянуто на різних територіях країни. Російсько-українська війна, розпочата Москвою в лютому 2014 р., стала визначальним чинником, що поляризував етнокультурний розвиток українського суспільства у різних його частинах, а ескалація війни в лютому 2022 р. призвела до посилення й прискорення вже наявних тенденцій розвитку. Здійснення геноциду української нації стало тепер неприхованим, цей намір відображається у заявах російських політиків, а дії та їх наслідки потрапляють в об'єктиви відеонаблюдення. На додатково захоплені рашистами території країни приходять «російський світ» («русский мир»): обмеження у правах, різні види насильства, мародерство та привласнення чужої власності, посилена імперська пропаганда, фільтраційні табори, репресії, примусові переміщення до РФ, переривання усіх каналів зв'язку з вільною від окупантів територією, поширення етнофобії, російської професійної культури, російських стандартів в освіті, у роботі ЗМІ тощо. На вільних від окупанта теренах відбуваються етнополітичні та етнокультурні консолідаційні процеси на основі української етнічності, спадщини Російської імперії та «СССР» стає менше. Тут втрачає позиції російська мова, російська професійна культура, російська «церква» та інший російський культурний набуток імперських часів. З районів, що зазнають обстрілів росіянами, люди йдуть вглиб України та за кордон.

Ключові слова: російсько-українська війна; політика реваншу; «русский мир»; етнокультурний розвиток; українці; мова; консолідація.

THE CONCEPT OF ETHNOCULTURAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETY (1991-2022) IN THE CONTEXT OF THE ESCALATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Oleh CHYRKOV

research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The author supplemented the concept of ethnocultural development of Ukrainian society in the context of the policy of revenge of the Russian Federation, taking into account the change in socio-political conditions after the escalation of the Russian-Ukrainian war on February 24, 2022. The research is based on the theory and methodology of Ukrainian studies as a system of Ukraine sciences. To identify and summarize changes in the ethnocultural sphere of society, the author tracked media reports, took into account certain assessments of experts. Changes in ethnocultural development

are considered in different territories of the country. The Russian-Ukrainian war started by Moscow in February 2014 was the determining factor that polarized the ethnocultural development of Ukrainian society in its various parts. And the escalation of the war in February 2022 led to the strengthening and acceleration of existing development trends. The implementation of the genocide of the Ukrainian nation has now become undisguised, this intention is reflected in the statements of Russian politicians, and actions and their consequences fall into the object of video cameras. On the territory of the country additionally captured by the russists the «Russian world» comes: restrictions on rights, various types of violence, looting and appropriation of other people's property, enhanced imperial propaganda, filtration camps, repressions, forced movements to the Russian Federation, interruption of all channels of communication with the territory free from the occupiers, the spread of ethnophobia, Russian professional culture, Russian standards in education, in the work of the media, etc. In the territories free from the invader, ethno-political and ethnocultural consolidation processes are taking place on the basis of Ukrainian ethnicity. The heritage of the Russian Empire and the USSR is becoming smaller. The Russian language, Russian professional culture, the Russian «church», and other Russian cultural acquisitions of imperial times are losing ground here. From areas under Russian shelling, people go deep into Ukraine and abroad.

Key words: Russian-Ukrainian war; revenge policy; «Russian world»; ethnocultural development; Ukrainians; language; consolidation.

У лютому 2014 р. почалася російська воєнна агресія проти України, а через 8 років Російська Федерація, усупереч брехливим запевненням своїх урядовців про прагнення до миру та відсутність агресивних планів щодо ще незагарбаної частини України, здійснила ескалацію російсько-української війни, атакуючи на суходолі, з моря та з повітря більшість областей країни. Ескалація війни потужно вплинула на кожного нашого громадянина, зокрема на ставлення його до Російської Федерації, росіян, етнічних росіян та власної національної, етнічної, мовної, культурної самоідентифікації. У нових суспільно-політичних реаліях наша концепція етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ (що була оприлюднена у 2021 р.) потребує уточнення та доповнення, що ми прагнемо зробити. Війна та російський реваншизм завершаться нешвидко, тому у процесі подальшого виконання дослідних завдань концепція зазнає уточнень, доповнень,

ґрунтовнішої розробки та докладнішого висвітлення.

Концепція ґрунтується на теоретичній базі українознавства, а також на концептуальних положеннях про етнокультурний розвиток українського суспільства у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. (що були представлені у працях відділу української етнології), на інших знаннях про Україну і зовнішню політику РФ щодо України у період після розпаду Союзу.

Теоретична база сучасного українознавства викладена у низці публікацій: «Науковий інструментарій українознавця. Довідник» [8], «Українознавче дослідження: теорія та методологія» [4], «Наукові основи українознавства» [12], «Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку» [16].

Терміни та поняття «Українського геополітичного словника» [17] описують, моделюють Україну як геополітичну реальність. Використовувана у дослідженні

терміносистема представлена також у довіднику «Україна–етнос» [14]. Корисною для нашого дослідження працею є колективна монографія «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики» [1], де висвітлено історичні передумови російської агресії щодо України, використання агресором етнокультурного чинника.

Серед праць, підготовлених працівниками відділу української етнології, що містять концептуальні положення про етнокультурний розвиток українського суспільства у кінці ХХ – на початку ХХІ ст., колективні монографії: «Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення» [15], «Етнокультурні процеси в Україні у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: українознавче осмислення» [2]; розділ «Етнічний чинник в агресії Російської Федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля» колективної монографії [22]; а також численні статті, серед яких зазначимо такі: «Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас» [27], «Розвиток етнічної структури населення України впродовж останнього десятиріччя (1989–1998 рр.)» [24], «"Русский мир" – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців» [18], «Вплив російської агресії 2014–2017 рр. на етнічну структуру населення окупованих територій та всієї України» [21], «Етнокультурні наслідки зміни релігійної ситуації в Україні (1985–2019)» [23], «Мовна ситуація у Донецькій області під час російської агресії у контексті сучасних етнокультурних тенденцій» [19].

Актуалізація етнологічних питань українознавства зумовлена російською

політикою реваншизму. Оскільки ця політика містить вагомий етнокультурний компонент, вона потребує українських контраргументів. Відділ української етнології НДІУ розробив та виконує НДР «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації» (2021–2023, керівник Ю. Фігурний).

Об'єктом дослідження є етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства, предметом дослідження – визначальні тенденції, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, особливості етнокультурного розвитку українського суспільства, що відбувається в умовах політики реваншу РФ, оцінка сутності цього розвитку з позиції забезпечення національної безпеки та оборони української держави [11].

Метою НДР є одержання нових знань про визначальні тенденції, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, особливості етнокультурного розвитку українського суспільства, що відбувається в умовах політики реваншу РФ, розробка комплексу заходів для органів державної влади та інших суб'єктів політики України, спрямованих на подолання успадкованого від СРСР поросійщення та негативних наслідків сучасного російського реваншизму в етнокультурній сфері буття українського суспільства [11]. Основним науковим інструментарієм є дослідницькі засоби українознавства як системи наук про Україну.

Одним із дослідних завдань нашої НДР є таке: «розробити концепцію етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ та захоплення частини території України (його суб'єкти, визначальні тенденції,

причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, особливості)» [11]. Серед очікуваних наукових результатів НДР є відповідна концепція. Вона пов'язана з іншими дослідними завданнями, наприклад, з такими: «здійснити періодизацію етнокультурного розвитку українського суспільства, що відбувається в умовах політики реваншу РФ», «доповнити знання про вплив релігійного чинника на етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу РФ на підставі нових подій та фактів» [11].

Минулого року відділ української етнології НДІУ оприлюднив колективну монографію «Етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації (1991–2021)» [3], де було викладено бачення концепції етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ (1991–2021) [24]. Проте ескалація російсько-української війни потужно вплинула на всі сфери буття українського суспільства, зокрема на етнокультурний його розвиток, що ми й прагнемо відобразити у нашій концепції, оновлюючи її з огляду на новітню суспільно-історичну реальність воєнного часу.

Політика реваншу Російської Федерації бере початок у період розпаду СРСР, тобто понад 30 років тому, а ґрунтується на закоренілому імперському світогляді російського етносу та багатьох російських громадян неросійського етнічного походження. Реваншистські настрої, прагнення та плани у певній частині людної РРФСР визрівали і проявлялися вже у процесі розпаду СРСР, який ставав невідворотним. Тогочасні роздуми Солженіцина про «обустройство»

Росії, яку він територіально поширював за кордони РРФСР, зокрема на терени України, одержали схвалення значної частини росіян. За цей час реваншистська політика мала суттєві відмінності у площині її теоретичного формування та практичної реалізації. Цілком природно українське суспільство реагувало на неї в різний час по-різному, залежно від її конкретних проявів у політичній практиці, а також від усвідомлення небезпеки для України, яку вона несла.

Сутність політики реваншу РФ щодо України полягає у прагненні послабити та підкорити сусідню суверенну націю-державу, інкорпорувати її та розчинити до стану, подібного до того, що був у XIX ст. Розпад Союзу влада РФ та велика частина російського суспільства сприймали як катастрофу. Створення Української РСР президент РФ В. Путін вважає трагічною помилкою В. Леніна, українців не визнає окремим народом, а вважає росіянами. Втім у свідомості пересічних росіян існують різні тлумачення України та українців, але важливими є переконання у тому, що в Україні після розпаду СРСР розплодилися дуже погані люди, які зрадили та не вважають себе росіянами чи молодшими братами росіян. Вони – українці – завдають великої та хочуть завдати ще більшої шкоди росіянам. Щоб жити спокійно, треба цих «нациків» «поставити на місце», щоб вони «не створювали нам проблем», «не виступали», «не забороняли розмовляти російською мовою», «не знущалися над русскімі» та «російськомовними», не «бомбили Донбас», «не створювали бази НАТО», щоб сиділи тихо, щоб вони назавжди зрозуміли, що Крим і вся Україна – це Росія. Треба звільнити від них Україну, повернути втрачені «русскіє» землі. Пропаганда

обробила мізки росіян так, що більшість їх підтримує знищення України та української нації (вбивство усіх громадян, хто не вважає себе росіянином чи підлеглим росіянам малоросом) – «спеціальну воєнну операцію».

Ми даємо таке визначення політики реваншу РФ: це зовнішньополітична доктрина та практична діяльність влади РФ і суспільства, спрямована на відновлення втраченого політичного контролю за сусідніми країнами, які були частинами колишнього СРСР, а також на досягнення такої міжнародної політичної ваги РФ, яку мав зниклий СРСР. Вона здійснюється також щодо інших країн, які вийшли з СРСР, а також щодо інших груп країн (зокрема країн ЄС та країн НАТО). Реалізація реваншистської доктрини РФ передбачає зовнішню експансію, застосування широкого спектра культурно-мистецьких, інформаційних, політичних, економічних, військових та інших засобів.

Сучасна російська недоімперія не може досягти своїх реваншистських ідей без тиску, примусу, не підкорюючи та не знищуючи України й українців. Знищення української самодостатньої суверенної нації стало надметою російської влади, яку вона через потужну пропаганду поширила на велику частку свого надто обмеженого у політичних правах населення. Тому після вичерпання засобів гібридної чи обмеженої війни та недержання бажаного результату влада РФ перейшла у 2022 р. до ескалації війни, до відвертого геноциду української нації.

Керівники РФ ретельно готувалися до геноциду. Вони завчасно виховували зневагу до українців як нібито колишніх росіян, тепер дуже зіпсованих ворогами, як недонароду, недонації, неспроможної

жити державним життям (а якщо й здатної на щось вартісне, то лише під керівництвом «старшого брата», як додаток до нього), звинувачували українців за вигадані самими росіянами злочини, ніби скоєні у минулому й сучасності, тавруючи найгіршими назвами: «зрадники», «вбивці», «продажні», «фашисти», «нацики». Громадська думка в РФ та загалом у світі формувалася у напрямку того, що Україна є штучно створеною державою, помилково, безпідставно, з подарованими землями. Вона нестабільна й становить небезпеку для сусідів та людства, оскільки там фашисти (чи нацисти) залякали усіх, швидко збільшують свою чисельність, а Захід цього, на його біду, не помічає.

Більшість російського населення схвалює російський реваншизм, підтримує масові вбивства українських військових та мирного населення, знищення соціальної інфраструктури, вигнання українців зі своєї етнічної території, знущання, гвалтування, калічення, залякування. Російське військо застосовує проти українців тактику «випаленої землі» та терористичні методи й шантаж. Мовляв, «капітулюйте, бо ми зруйнуємо усе вщент та уб'ємо усіх, не перебираючи!»

Не будемо докладно зупинятися на визначенні дій РФ щодо України, на термінах, що характеризують фашистські та нацистські риси сучасного тоталітарного суспільства РФ. Зазначимо лише, що термін «рашизм» влучно відображає особливості російської людиноненавистницької політики та здичавілого стану російського населення. Цей термін вже використовується, з'явився у Вікіпедії та, сподіваємось, увійде у широкий науковий вжиток.

Важливо зазначити, що росіяни воюють, порушуючи свої міжнародні зобов'язання, норми міждержавних договорів між РФ та Україною, скоюючи воєнні злочини, не дотримуючись жодних правил щодо цивільних, здійснюючи терористичні акти. Їхні методи ведення війни є геноцидом українського народу. Жодної відповідальності за геноцид та воєнні злочини щодо української нації на керівництво Російської Федерації на даний час не покладено, та чи буде покладено у майбутньому, наразі невідомо. Міжнародне товариство сьогодні не готове визнавати геноцид геноцидом, незважаючи на те, що президент РФ В. Путін не приховує наміру знищити Україну й українців, який російські військові взято втілюють у життя, вбиваючи цивільних людей.

Росіяни прагнуть знищити національну та етнічну самосвідомість українців. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова 22 травня повідомила, що у Маріуполі російські окупанти планують з нового навчального року повністю зросійщити навчання, впровадивши свої стандарти [20]. Подібна інформація надходила з Мелітополя, Херсона та інших поселень, окупованих росіянами.

Ставлення до культурної спадщини українців ілюструє той факт, що на 27 травня 2022 р. Міністерство культури задокументувало 367 епізодів воєнних злочинів РФ проти культурної спадщини України [6]. Надалі ця кількість продовжує зростати.

Покарати воєнних злочинців, терористів, відповідальних за геноцид, сьогодні немає кому, немає механізму, немає політичної волі тощо. Натомість є страх застосування Москвою ядерної зброї, є

КНР, що у Раді Безпеки ООН демонструє особливу позицію, яка дає можливість РФ залишатися на рівні ООН непокараною. Цей страх та позиція КНР досі роблять безкарним керівництво РФ за агресію проти України та усі пов'язані з нею злочини.

На жаль, сучасне людство виявилось не готове до припинення та до покарання російських злочинців, бо вважало, що такі злочини вже у минулому, що жодна сучасна країна не вчинятиме таких злочинів, що найбільшій за площею території країні на земній кулі немає потреби відбирати чужі землі, що країна з ядерною зброєю не починатиме війну з країною, якій вона гарантувала незастосування зброї та територіальну цілісність в обмін на ядерну зброю.

Провідники рашизму, зокрема президент РФ В. Путін, міністр зовнішніх справ РФ С. Лавров, міністр оборони РФ С. Шойгу, патріарх РПЦ Кіріл (В. Гундяєв), пропагандисти реваншизму й зовнішньої агресії Д. Кісельов, В. Соловйов, М. Сімоньян та багато інших російських злочинців мають відповідати у Міжнародному кримінальному суді у Гаазі або у спеціально створеному Міжнародному трибуналі за намір знищити українську націю та за дії на втілення цього наміру. Проте за реваншистську політику щодо України та за воєнні злочини РФ в Україні мають відповідати усі громадяни РФ, усі «руські». Вони до цього не готові навіть у моральній площині. Сподіваємось, що українці почують винесені рашистам вирок не через 20–40 років, а упродовж найближчих років, що Україна одержить фінансову компенсацію від РФ за усі завдані нам збитки. Є надія, що країна-терорист одержить відповідне визнання.

У багатьох країнах є значні групи громадян, що ставляться до росіян з презирством та зневагою. Бути «руським» сьогодні не престижно не лише в Україні, але й у десятках інших країн.

Результати російсько-української війни вже мають велике міжнародне значення, а матимуть ще більше. Україна сьогодні подібна до наріжного каменю світобудови. На українську націю покладено велику відповідальність. Майбутній світоустрій залежить від того, як закінчиться ця війна, чи буде застосовано ядерну зброю, чи матиме війна наслідком демонтаж путінської недоімперії? Чи відбудеться засудження рашизму, денацифікація рашистів, їх демілітаризація?

У середині XIX ст. кирило-мефодіївці вбачали місію українців у захисті слов'ян, а Україну бачили незалежною державою у слов'янському союзі. Тепер місію українців ми вбачаємо у захисті не лише слов'ян, але й усього світу від рашизму, а українська держава наближається до членства у Європейському Союзі, а також у Північноатлантичному Альянсі. Кирило-мефодіївці пророкували Україні славне майбутнє: «Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським. Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: "От камень, его же не брегоша зиждущий, той бисть во главу"» [10]. Так воно сьогодні, нарешті, відбувається, саме через 177 років!

Українська нація стала жертвою не лише реваншизму РФ, її рашизму, але й недосконалості сучасної системи міжнародної безпеки, яка у цьому випадку виявилася мертвою. Але, окрім цих двох чинників, що зробили українців жертвою, існує третій, на нашу думку,

найважливіший та залежний від громадян України. Нейтралізуючи цей чинник, українці не опинилися б у становищі жертви російської агресії. Третім чинником є загальна хронічна слабкість української держави упродовж усього часу незалежності країни. Позаблокова нація, що віддала ядерну зброю, що демонструє неспроможність налагодити, налаштувати своє управління та ефективне функціонування, що спустилася до ганебного останнього місця серед усіх країн Європи за рівнем ВВП на одного мешканця, де велика частка виборців не має усталених внутрішньополітичних та зовнішньополітичних пріоритетів (перелік слабкостей можна зробити довшим та яскравішим, але під час війни обмежимося коротким), була ласим шматком для російських реваншистів, який ледь не сам прямує до їхніх пазурів, наближається до їхньої хижої чорної пащі. Україна – кинутий напризволяще спокусливий шматок поряд із набагато сильнішим агресивним зголоднілим сусідом не могла не стати жертвою цього сусіда. Це є закономірним явищем, запобігти якому можна було, зміцнюючи нашу армію, нашу мову, освіту, науку, культуру, наші церкви, наше господарство, наші державні інститути, поліпшуючи наше державне управління тощо. Халепа, в якій опинилася українська нація, та її подолання спонукає нас засвоїти певні уроки. Хто кинув Україну напризволяще? Більшість українських виборців 1991–2021 рр. Робімо з цього висновки щодо обрання влади та контролю за владою.

Розробляючи нашу концепцію, ми приходили до висновку: «Етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу РФ у

1991–2021 рр. відзначається наявністю суперечливих процесів, що упродовж 2014–2021 рр. поляризувалися у різних частинах України та увиразнювалися. Головними суб'єктами етнокультурного розвитку є етнічні групи українців, росіян, кримських татар України. Важливу роль відіграє Російська Федерація та її агенти й прибічники в Україні. Головне змагання відбувається між українською етнічністю та російською. Російська етнічність у різний спосіб підтримується всередині українського суспільства певними суспільними стереотипами, мовними та культурними звичками, а також Російською Федерацією. Одним із потужних інструментів впливу РФ на відтворення російської етнічності в Україні є так звана «українська» релігійна організація – УПЦ Московського Патріархату» [24, с. 11].

А конкретно щодо районування України за реакцією суспільства в етнокультурній сфері на політику реваншу РФ ми робили такий висновок: «можемо виділити два регіони з протилежно спрямованими тенденціями: 1. Регіон переважання несприйняття, заперечення та протистояння політиці реваншу РФ щодо України; 2. Регіон переважно нейтрального чи схвального ставлення людності до політики реваншу РФ. До першого регіону належить контрольована урядом України територія країни, а до другого – контрольована РФ» [24, с. 14].

Мусимо тепер, після ескалації війни, зробити доповнення до сказаного. Про територіальну сторону етнокультурних тенденцій маємо констатувати, що на додатково окупованих РФ теренах станом на кінець червня у Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській областях та на

тимчасово окупованих у лютому–квітні 2022 р. теренах Київської, Чернігівської, Сумської і Житомирської областей російським окупантам не вдалося досягнути бажаного для них етнокультурного результату зміни української національної самосвідомості чи трансформації етнічної самосвідомості українців на росіян чи малоросів, новоросів чи якихось недоросів. Російські військові вбили десятки тисяч цивільних громадян, сотні тисяч депортували вглиб своєї території. Але абсурдні плани рашистів залишилися мріями їхньої хворої уяви. Українці не дякували рашистам за «визволення» чи «братню допомогу». Ми маємо чимало фактів, що свідчать про протилежний ефект від російського повномасштабного вторгнення – консолідацію української нації та поліпшення розуміння, що «я не росіянин», «я не росіянка» у свідомості багатьох українських громадян, що досі не мали чіткої та однозначної ідентифікації. Серед цієї групи громадян проявляється прихильніше ставлення до української мовно-культурної спільноти, а не лише до політичної. Таких, що намагалися одночасно «сидіти на двох стільцях», значно поменшало. Це стосується усієї території України, окрім Кримського півострова та ОРДЛО, які обробляються російською пропагандою тривалий час. Хоча навіть і там є факти прояву й поживлення українських патріотичних настроїв.

На жаль, маємо й інші факти, коли публічно пропагується незнання, неволодіння державною мовою. У таких випадках часто вдаються до переконливого, на їхню думку, аргументу, що «російськомовні» зі зброєю в руках боронять Україну на фронті разом з «українськомовними». Честь і слава усім

оборонцям України, незалежно від їхнього громадянства, віри, мови, кольору шкіри тощо! Особлива подяка російськомовним етнічним росіянам громадянства РФ, що воюють проти рашистів разом з українцями. Але оборона України від російського агресора відбувається на багатьох фронтах, зокрема на інформаційному, економічному, політичному, релігійному, мовному, культурному, історичної пам'яті тощо. На мовному фронті зброєю є мова. Через тривале російщення України мовний фронт давно вже проліг через українське суспільство, через кожне поселення, через кожного дво- чи багатомовного громадянина. Понад 2/3 громадян України сьогодні воюють на українському боці мовного фронту. Невелика частина українських громадян постійно воює проти України на російському боці мовного фронту разом з В. Путіним та іншими ворогами й убивцями всього українського (вона зосереджена переважно у Криму та на Донбасі). Ще є невелика частина, яка перебігає через лінію мовного фронту від одних до інших та митикує, до кого ж вигідніше приєднатися, чи вдає, що мовного фронту не існує: «не нагнетайте», «не на часі»; або ж пропонує нам «мирну» капітуляцію: «какая різниця», «десь посередині зйдемося».

На жаль, є у нас громадяни України, які на воєнному фронті захищають Україну, ризикуючи життям, але не володіють українською й не прагнуть нею володіти й користуватися. Вони мають усвідомити, що на мовному фронті воювали досі та продовжують воювати на боці рашистів. Зазвичай такі громадяни воюють проти України і на культурному фронті. «Боронити Україну», ця діяльність не зводиться лише до збройного

захисту території й людей, хоча в умовах війни це є найголовніше. Оскільки російська агресія проти України триває століттями, вона просочилася в усі сфери буття українського суспільства, у свідомість громадян, у їх світогляд. Зайве тлумачити величезне значення мови в існуванні інформації, етносу, культури, нації, держави, суспільства. Отже, той, хто на мовному фронті в Україні воює проти української мови, той воює проти України на багатьох інших фронтах одночасно і загалом воює проти України самобутньої та самодостатньої, воює за Україну зросійщену (таку, як сучасна Кубань чи Східна Слобожанщина). Саме зросійщена Україна і потрібна московським реваншистам-імперцям, вони мріють і прагнуть зробити таку «Україну» – географічну країну Московії без української мови та без українців. Певна частина українців намагається реалізувати цю злочинну мрію рашистів свідомо, а якась частина використовується ними, та не усвідомлює цього.

Відплив людної до інших країн та на інші частини території України відбувався великий. За станом на червень 2022 р. близько 6 млн. осіб виїхало з України, але близько 2 млн. осіб повернулися в Україну. У різних джерелах різні числа, але зрозуміло, що одним із найвпливовіших на етнокультурну ситуацію в Україні ефектів став територіальний рух людей: із територій з більшою часткою етнічних росіян та більшою часткою осіб з рідною мовою російською до територій з меншою чи майже відсутньою часткою етнічних росіян та осіб з рідною мовою російською. Це відбувалося що за внутрішньої міграції, що за зовнішньої. Міграційне перемішування громадян у країні сприяє гомогенності

нації, консолідаційним явищем на україноцентричній основі, у політичному та етнокультурному розумінні.

Щодо «змагання між українською етнічністю та російською» маємо зазначити, що воно, по-перше, відбувається насамперед у формі війни, де росіяни є агресорами, непроханими загарбниками, воєнними злочинцями, гвалтівниками, мародерами, а українство вимушено захищається від рашизму з метою вижити на своїй національній території, зберегти свій загальнонаціональний дім – Україну, відновити її цілісність, зволити окуповані частини Батьківщини від рашистів. Змагання відбувається між зовнішнім російським агресором та його жертвою – українським суспільством, між російським зовоювником та українським визволителем, між російським злом та українським добром, між російськими імперцями та українськими демократами, між тоталітаризмом та свободою, між російськими рабами та українськими вільними людьми. Перелік сторін та ліній протистояння значно більший, ми лише звертаємо увагу на наявність національної та етнокультурної сутностей у цій війні, на ганебне, злочинне, вбивче позиціонування російського та славне, справедливе, життєдайне позиціонування українського. Українці змушені захищати збройно право своєї нації на існування.

По-друге, на боці рашизму за знищення українства активно воюють буряти, татари, башкири, комі, мордва, ерзя, удмурти, карели, ненці, лезгини, чеченці, інгуші, осетини, кабардинці, калмики, карачаєвці, балкарці, черкеси, адигейці, білоруси, хакаси, тувинці, алтайці та інші напівросійщені представники багатьох етнічних груп та підкорених

корінних народів РФ. Поневолені Московією народи прагнуть позбавити свободи чи життя вільну від московського ярма українську націю. Сподіваємось, цей аспект війни знайде відображення у працях українознавців. Зазначене явище сучасної Росії нагадує нам яничарство середньовіччя. Нам видається, що «утилізація» неросіян РФ, українських колаборантів ОРДЛО та Кримського півострова розглядається керівниками РФ як прийнятний процес, що дає, крім негативних (втрата живої сили, трудових ресурсів...), і позитивні наслідки. Це, певно, відсутність підстав для політичного невдоволення москвичів та петербуржців через загиблих у «спецоперації», збереження демографічного ресурсу етнічних росіян, зменшення питомої ваги етнічних неросіян загалом у країні та насамперед у конкретних адміністративно-територіальних утвореннях, запобігання ісламізації РФ, запобігання монголоїдизації РФ (зростанню частки монголоїдів та перехідних і змішаних расових типів між європеїдами та монголоїдами серед усього населення країни та серед осіб, що вважають себе «русскімі»), зниження рівня безробіття та рівня злочинності у певних регіонах країни.

Війну РФ з Україною можна розглядати і як війну цивілізацій, де європейська українська нація сучасного типу протистоїть не нації, а недоімперії, що претендує на статус імперії-наддержави, на статус окремої цивілізації. Україна та РФ мають різні кола «держав-прихильників», з різними можливостями та різну їх кількість не на користь агресора. Допомога Україні зброєю, санкціями проти РФ, фінансова та політична підтримка багатьох країн світу (зокрема Литви, Польщі, Великої Британії, Латвії, Естонії,

Словаччини, Чехії, Болгарії, Румунії) є надто вагомими чинниками у протистоянні України російському реваншизму. ЄС наблизило Україну до членства, але до НАТО після ескалації війни Україна припинила стукати у двері, що, на нашу думку, є тимчасовою позицією влади.

11 травня 2022 р. під час першого круглого столу із серії «Дерусифікація, деколонізація та деколонізація у публічному просторі» міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко ініціював створення при відомстві експертної ради з напрацювання рекомендацій із питань деросіянізації. Він сказав: «Ми готові ініціювати створення ради при міністерстві з напрацювання рекомендацій у тих чи інших питаннях щодо досить делікатної, але й необхідної теми – про те, як переосмислювати минуле, що робити зі спадщиною Росії та СРСР у назвах вулиць та площ». Керівник Українського інституту національної пам'яті (УІНП) А. Дробович заявив: «Хочеться, щоб це була відповідальна, спокійна та виважена, але не відстрочена у часі процедура» [7]. Процес подолання російщення набрав ходи й проявляється на всій вільній від окупанта території країни. За нашим спостереженням, у ЗМІ повідомлено, наприклад, про перейменування щонайменше 1 тисячі вулиць, площ, провулків у містах і селах. Відбувається зміна назв поселень, тривають дискусії про перейменування декількох станцій метрополітенів. Услід за деколонізацією українське суспільство відповіло РФ розмосковленням (деросіянізацією) України. Меншає російської літератури у бібліотеках, вистав російською мовою у театрах, книг російських видавництв у продажу, російської мови у ЗМІ, в освіті.

На жаль, в інформаційному просторі України останніми роками почали широко вживати прикметник «руський» на позначення російського. Це помилка, яка свідчить про погане знання журналістами, політиками, широким загалом власної етнічної історії, про брак засадничих українознавчих знань. «Руське» (від «Русь») було і є українським. Не слід штучно протиставляти одне іншому. А етнічно російське не було й не є «руським». Навіть самі росіяни не називають себе «руські», а привласнили трансформовану назву «руссіє». Етнічно російське прийнятно називати «російським», «московитським», «москвинським», «московським», зрештою – «руссієм», але в жодному разі не «українським» чи «руським».

Агресія Російської Федерації проти України стала потужним чинником зміни державної політики у сфері релігії, призвела до суттєвих змін у ставленні до Московського патріархату українського суспільства загалом та українських православних зокрема. Після програшу П. Порошенка на президентських виборах 2019 р. та здобуття абсолютної більшості у Верховній Раді партією президента В. Зеленського занепад УПЦ–РПЦ уповільнився. Але через майже три роки ескалація війни посилила сформовані у березні 2014 – квітні 2019 рр. тенденції.

Загальна кількість парафій УПЦ–РПЦ, що об'єдналися з УПЦ (ПЦУ), під час першої хвилі об'єднання (15 грудня 2018 р. – травень 2019 р.) за повідомленнями у ЗМІ становить 534 [9]. Після неї процес диференціації православних на українських та російських в Україні відбувався повільніше та відображався переважно на індивідуальному рівні, а не

на рівні релігійних громад. За час із червня 2019 р. до 23 лютого 2022 р. з УПЦ–ПЦУ об'єдналося 34 парафії.

Ескалація війни РФ проти України стимулювала початок другої хвилі об'єднання релігійних громад УПЦ–РПЦ з УПЦ–ПЦУ, яка почалася дуже швидко. Загальна кількість парафій, що об'єдналися за чотири місяці (станом на 1 липня 2022 р.), за повідомленнями у ЗМІ становить 468 парафій [9]. У багатьох з них заявили, що переходять на сучасну українську літературну мову, моляться за український народ, за перемогу України, добра й справедливості та настання миру, за мудрість нашої влади, за здоров'я, вправність та силу наших захисників.

Віряни, що залишаються в УПЦ–РПЦ, перебувають під омофором (просякнутим українською кров'ю) свого «духовного отця» Кіріла, що надихає російських військових на знищення українців. Чомусь українські ЗМІ, які за Указом президента України 19 березня для реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану об'єднали «на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом»» [13], не пояснюють вірянам УПЦ МП очевидного факту їхнього нерозірваного духовного єднання з нашими вбивцями, не з'ясовують, чи комфортно їм під таким омофором ката, чи не відчують вони докорів сумління.

Отже, УПЦ як складова частина РПЦ на території України, нещодавно названа публічно Кірілом (Гундяєвим) (цитуюмо буквально за його вимовою усі 5 слів назви. – О.Ч.) «Української православної церквою Масковскава Патріархата»,

імітувала відокремлення, але не наважилась розірвати зв'язок з Москвою та цілком очікувано опинилася на краю прірви. Адже частину епархій на окупованих теренах України УПЦ–РПЦ втратила за рішенням проповідника імперського «російського світу» Кіріла (понад 600 парафій). Тож диференціація кліру та вірян УПЦ–РПЦ на православних українців та прокремлівських колаборантів триває. Чи наважаться клірики УПЦ–РПЦ прямувати праведним шляхом, а не петляти вже вкотре у хащах брехні й прислужництва московським катам України, покаже час.

«Позиція Московського патріархату зумовлена політичними прагненнями керівництва Російської Федерації відродити імперію, не випустити українських православних з підлеглого Москві стану, не втратити статусу найвпливовішої на міжнародній арені православної країни. Через клір УПЦ (МП) та шанувальників російського патріарха й російського президента українців прагнуть залучити до неоімперських проектів «Русский мир» чи «Историческая Россия», в яких немає місця суверенній Україні, українській помісній православній автокефальній церкві, модерній українській культурі, повнокровно функціонуючій українській мові, українській національній історичній пам'яті, україноцентричному світогляду, українським національним інтересам тощо. Усього цього немає, бо президент РФ навіює думку: «Ми один народ». Тобто українці – це етнографічна група росіян. А українська церква є частиною російської» [23, с. 106].

Від часу окупації РФ Криму почався новий етап етнокультурного розвитку України. На основній частині української території процеси відновлення

етнокультурної самобутності українців прискорилися. Поліпшилося законодавче забезпечення упровадження української мови у суспільну практику, зменшилась кількість дітей, що навчаються російською мовою чи вивчають російську мову у школах. На окупованій частині відбулася зміна основного напрямку етнокультурних процесів. Ці зміни багато у чому подібні до процесів часів СРСР та до тенденцій у регіонах сучасної Росії, де ще залишилися помітні групи етнічних українців. Там зростає частка російської етнічності, російської духовної культури, а українська духовна культура занепадає, українська етнічна ідентичність трансформується на російську (на рівні індивіда), зникає зі зміною поколінь (на рівні етнічної групи).

Тепер «російський світ» («русский мир») приходить на додатково захоплені рашистами території країни після 24 лютого 2022 р. Він приносить руйнування міст та сіл (зокрема житлових будинків, комунальних підприємств, магазинів, аптек, лікарень, закладів освіти, культури, культових споруд тощо), обмеження у правах, різні види насильства, мародерство та привласнення чужого майна, посилену імперську пропаганду, фільтраційні табори, репресії, примусові переміщення до РФ, переривання усіх каналів зв'язку з вільною від окупантів територією, поширення етнофобії, російської професійної культури, російських стандартів в освіті, у роботі ЗМІ, державному управлінні тощо.

На основній територіальній частині країни, що не окупована РФ, відбувається прискорена політична консолідація більшої частини нації на єдиній ціннісній, світоглядній, цивілізаційній, зовнішньополітичній, значною мірою

історіографічній платформі. Посилилося етнокультурне дистанціювання від Росії та росіян, меншою мірою – від російської мови та російської культури. Відбувається зростання рівня національної солідарності, здатності до соціальної мобільності й самоорганізації у критичних умовах, внутрішньої згуртованості, жертвовності за національні інтереси, честь і гідність. У цьому процесі беруть участь усі етнічні складники українського суспільства.

Частка громадян, що вважають себе етнічними українцями, за опитуванням Центру Разумкова у березні 2017 р. досягла на вільних від московського окупанта територіях 92% [5]. Важливо, що «люди у віці 60 років і більше називають себе корінними українцями у 87% випадків, а ось відповідна частка молоді, якій від 18 до 29 років, складає 96%» [5].

Частка громадян, що вважають рідною українську мову, також збільшується. За опитуванням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у липні–серпні 2021 р., «78% українців вважають своєю рідною мовою українську, а 18% – російську» [28]. Надто важливо, що молоді когорти суттєво перевершують когорти похилого віку за цим показником, бо 40–50 років тому було навпаки. «Серед молоді віком 18–29 років українську вважають рідною 83%, а серед найстаршої групи 60+ – 74%» [28]. У 2022 р. з'являються результати опитувань, які свідчать, що зазначені тенденції посилились, що певні показники наблизились до 100%. Щоправда порівнювати з показниками до 24 лютого їх треба з зауваженнями, що відбулося масове переміщення осіб та пересування лінії фронту

з РФ (яке призвело до того, що від чверті до третини громадян України не опитується), про що часто забувають сказати у ЗМІ.

Отже, зважаючи на зміну суспільно-політичних умов 24 лютого 2022 р., коли відбулася ескалація російсько-української війни, розпочатої Москвою 2014 р., маємо підстави зробити певні уточнення та доповнення до тієї концепції етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ, яку ми оприлюднили 2021 р. Російсько-українська війна стала визначальним чинником, що поляризував етнокультурний розвиток українського суспільства у різних його частинах, а ескалація війни в лютому 2022 р. призвела до посилення й прискорення вже наявних тенденцій розвитку. Здійснення геноциду української нації стало неприхованим, цей намір відображається чіткіше у заявах російських політиків, а злочинні дії та їх результати потрапляють до об'єктивів відеокамер. На додатково захоплені рашистами території країни приходять «російський світ» («русскій мір»), який приносить руйнування міст та сіл (зокрема житлових будинків, комунальних підприємств, магазинів, аптек, лікарень, закладів освіти, культури, культових споруд тощо), обмеження у правах, різні види насильства, мародерство та привласнення чужої власності, посилену імперську пропаганду, фільтраційні табори, репресії, примусові переміщення до РФ, переривання усіх каналів зв'язку з вільною від окупантів територією, поширення етнофобії, російської професійної культури, російських стандартів в освіті, у роботі ЗМІ, державному управлінні, у ставленні до людського життя тощо.

На вільних від окупанта теренах відбуваються етнополітичні та етнокультурні консолідаційні процеси на основі української етнічності, а етнокультурної спадщини Російської імперії та «СРСР» стає менше. Тут втрачає позиції російська мова, російська професійна культура, російська «церква», інший російський культурний набуток імперських часів. З районів, які зазнають обстрілів росіянами, люди їдуть вглиб України та за кордон, що сприяє підвищенню рівня етнокультурної однорідності українців у вільній частині України та знайомству з іншими етнічними спільнотами за кордоном. Прискорена етнокультурна консолідація українського суспільства є природною, закономірною реакцією життєздатної нації. Вона свідчить про процес одужання української нації від тривалого підневільного перебування під Москвою.

Від часу окупації Російською Федерацією у 2014 р. Криму почався новий етап етнокультурного розвитку України, в межах якого виокремлюється особливий підперіод після 24 лютого 2022 р. Для нього є характерним неприхований геноцид з боку Москви, героїчний спротив та поглиблення консолідаційних процесів з боку української нації. Українці відстоюють право на існування суверенної української держави, на буття української нації та українського й кримськотатарського етносів. Спостереження за подальшими подіями дадуть підстави поглибити наші знання про етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу РФ та доповнити нашу концепцію, зокрема з погляду міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П.П.Гай-Нижник та ін. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с.
2. Етнокультурні процеси в Україні у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: українознавче осмислення. Київ: НДІУ, 2020. 190 с.
3. Етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації (1991–2021) / МОН України; НДІУ; авт.кол.: Фігурний Ю.С. та ін. Київ: НДІУ, 2021. 152 с.
4. Калакура Я.С. Українознавче дослідження: теорія та методологія. Тернопіль: Джура, 2012. 292 с.
5. Майже 100% жителів країни назвали себе етнічними українцями. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/12/7141042/> (дата звернення: 28.06.2022).
6. Мінкультури задокументувало 367 епізодів воєнних злочинів РФ проти культурної спадщини України. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/835347.html> (дата звернення: 28.06.2022).
7. Мінкультури готове ініціювати створення при відомстві експертної ради з напрацювання рекомендацій із питань дерусифікації. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/831461.html> (дата звернення: 28.06.2022).
8. Науковий інструментарій українознавця. Довідник / авт. кол. Л.Токар. та ін. Київ: ННДІУВІ, 2012. 376 с.
9. Перехід церковних громад до ПЦУ. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 1.07.2022).
10. Списки «книг буття українського народу», вилучені зі справ кирило-мефодіївського товариства. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt02.htm> (дата звернення: 28.06.2022).
11. Технічне завдання на науково-дослідну роботу «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації» [Київ, 2021]. 9 с.
12. Токар Л.К. Наукові основи українознавства. Київ, 2013. 352 с.
13. Указ президента України №152/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761> (дата звернення: 28.06.2022).
14. Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. та ін. Київ, 2006. 224 с.
15. Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення: колективна монографія / авт.: Баран В.Д. та ін. Київ: НДІУ, 2018. 304 с.
16. Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / авт. кол.: П. Гай-Нижник та ін. Київ: МП «Леся», 2015. 504 с.
17. Український геополітичний словник / авт. концепції, упоряд. і ред. В.С. Крисаченко; за заг. ред. О.С. Власюка, П.П. Кононенка. Київ: МП «Леся», 2010. 531 с.
18. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство*. 2016. № 3 (60). С. 40–59.
19. Філатова Н.С., Чирков О.А. Мовна ситуація у Донецькій області під час російської агресії у контексті сучасних етнокультурних тенденцій. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 165–176.
20. Чернишук П. У Маріуполі окупанти хочуть тотальної русифікації шкіл та навчання з трьох предметів. *Сьогодні*. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/strana/podrobnosti/v-mariupole-okkupanty-hotyat-totalnoy-rusifikacii-shkol-i-obuchat-trem-predmetam-1621996.html> (дата звернення: 28.06.2022).
21. Чирков О.А. Вплив російської агресії 2014–2017 рр. на етнічну структуру населення окупованих територій та всієї України. *Вісник*

КНУ імені Тараса Шевченка. *Українознавство*. 2017. Вип. 19. С. 27–30. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ukrain_19_2017.pdf (дата звернення: 28.06.2022).

22. Чирков О. Етнічний чинник в агресії Російської Федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля. У кн.: *Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики*. Київ: «МП Леся», 2016. С. 109–130.

23. Чирков О. Етнокультурні наслідки зміни релігійної ситуації в Україні (1985–2019). *Українознавство*. 2019. Вип. 4(73). С. 97–113. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/189487> (дата звернення: 28.06.2022).

24. Чирков О. Концепція етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ (1991–2021). У кн.: *Етнокультурний розвиток українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації (1991–2021)*. Київ: НДІУ, 2021. С. 6–16.

25. Чирков О. Людність України в етнокультурних процесах у ХХ – на початку ХХІ ст. У кн.: *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення: колективна монографія*. Київ: НДІУ, 2018. С.236.

26. Чирков О. Розвиток етнічної структури населення України впродовж останнього десятиріччя (1989–1998 рр.). *Історія України*. 1999. №42 (154). С. 6–8.

27. Чирков О. Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас (російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за стат. даними). *Українознавство*. 2005. №1. С. 225–228. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1690&search=%F6%E5%ED%F2%F0%20%E2%E0%E3%E8> (дата звернення: 28.06.2022).

28. 78% українців вважають своєю рідною мовою українську. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/253586> (дата звернення: 28.06.2022).

REFERENCES

1. HAI-NYZHNYK, P. (2016). Russia's aggression against Ukraine: historical preconditions and modern challenges. Kyiv: «MP Lesia», 586 p. [in Ukr.]

2. *Ethnocultural processes in Ukraine in the late XX – early XXI centuries: Ukrainian studies of comprehension*. (2020). Kyiv: NDIU, 190 p. [in Ukr.]

3. FIHURNYI, Yu. (2021). Ethnocultural development of Ukrainian society in the context of the policy of revenge of the Russian Federation (1991–2021). K.: NDIU, 152 p. [in Ukr.]

4. KALAKURA, Ya. (2012). Ukrainian studies: theory and methodology. Ternopil: Dzhura, 292 p. [in Ukr.]

5. Almost 100% of the country's residents identified themselves as ethnic Ukrainians. [online] *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2017/04/12/7141042/> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

6. The Ministry of Culture has documented 367 episodes of war crimes of the Russian Federation against the cultural heritage of Ukraine. [online] URL: <https://interfax.com.ua/news/general/835347.html> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

7. The Ministry of Culture is ready to initiate the creation of an expert council at the department to develop recommendations on de-Russification. [online] URL: <https://interfax.com.ua/news/general/831461.html> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

8. TOKAR, L. (2012). Scientific instruments of a Ukrainian scholar. Handbook. Kyiv: NNDIUVI, 376 p. [in Ukr.]

9. Transition of church communities to the OCU. [online] *Wikipedia. Free encyclopedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [Accessed 1.07.2022] [in Ukr.]

10. Lists of «books of existence of the Ukrainian people», removed from the affairs of the Cyril and Methodius Society. [online]

Izbornyk. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt02.htm> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

11. Terms of reference for the research work «Ethnocultural development of modern Ukrainian society in the conditions of revenge policy of the Russian Federation». [Kyiv, 2021], 9 p. [in Ukr.]

12. TOKAR, L. (2013). Scientific foundations of Ukrainian studies. K., 352 p. [in Ukr.]

13. Decree of the President of Ukraine No. 152/2022 On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 18, 2022 «On the implementation of a unified information policy under martial law». [online] URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

14. FIIHURNI, Yu. (2006). Ukraine – Ethnos. Scientific conceptual and terminological dictionary-reference book on ethnological and related problems of Ukrainian studies Kyiv: NDIU, 2006. 224 p. [in Ukr.]

15. BARAN, V. (2018). Ukraine and Ukrainianness in ethnocultural processes: conceptual generalizations: collective, monograph. Kyiv: NDIU, 304 p. [in Ukr.]

16. HAI-NYZHNYK, P. (2015). Ukrainian studies: conceptual and theoretical and methodological foundations of development. Kyiv: MP «Lesia», 504 p. [in Ukr.]

17. KRYSACHENKO, V. (2010). Ukrainian Geopolitical Dictionary. Kyiv: MP «Lesia», 531 p. [in Ukr.]

18. FIIHURNI, Yu. (2016). «Russian World» is an important factor in the aggression of the Russian Federation against Ukraine and Ukrainians. *Ukrainoznavstvo*. №3(60). pp. 40–59. [in Ukr.]

19. FILATOVA, N., CHYRKOV, O. (2017). Language situation in Donetsk region during Russian aggression in the context of modern ethnocultural tendencies. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. 2017. №53. pp. 165–176. [in Ukr.]

20. CHERNYSHUK, P. In Mariupol, the occupiers want total Russification of schools and training in three subjects. *Sohodni*. [online] URL: <https://www.segodnya.ua/ua/strana/>

podrobnosti/v-mariupole-okkupanty-hotyat-totalnoy-rusifikacii-shkol-i-obuchatrem-predmetam-1621996.html [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

21. CHYRKOV, O. (2017). Influence of Russian aggression 2014–2017 ethnic structure of the population of the occupied territories and the whole of Ukraine. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo*. №19. pp. 27–30. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ukrain_19_2017.pdf [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

22. CHYRKOV, O. (2016). Ethnic factor in the aggression of the Russian Federation against Ukraine: ethnocultural history of the south-eastern Ukrainian lands and modern manipulations of the Kremlin. In: *Russia's aggression against Ukraine: historical preconditions and modern challenges*. Kyiv: «MP Lesia», pp. 109–130. [in Ukr.]

23. CHYRKOV, O. (2019). Ethnocultural consequences of changing the religious situation in Ukraine (1985–2019). [online] *Ukrainoznavstvo*. №4(73). pp. 97–113. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/189487> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

24. CHYRKOV, O. (2021). Concept of ethnocultural development of Ukrainian society in the context of the policy of revenge of the Russian Federation (1991–2021). In: *Ethnocultural development of Ukrainian society in the context of the revenge policy of the Russian Federation (1991–2021)*. Kyiv: NDIU, pp. 6–16. [in Ukr.]

25. CHYRKOV, O. (2018). Humanity of Ukraine in ethnocultural processes in the XX – early XXI century. In: *Ukraine and Ukrainianness in ethnocultural processes: conceptual generalizations: collective monograph*. Kyiv: NDIU, pp. 236. [in Ukr.]

26. CHYRKOV, O. (1999). Development of ethnic structure of the population of Ukraine during the last decade (1989–1998 biennium). *Istoriia Ukrainy*. №42 (154). pp. 6–8. [in Ukr.]

27. CHYRKOV, O. (2005) Center of gravity of the overgrown Ukrainian masses moves to the Donbas (the growth of Ukrainians in Donetsk and Luhansk regions for 13 years – from the

beginning of 1989 to the end of 2001 according to statistics). [online] *Ukrainoznavstvo*. №1. pp. 225–228. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1690&search=%F6%E5%ED%F2%F0%20%E2%E0%E3%E8> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

28. 78% of Ukrainians consider Ukrainian their native language. [online] *Ukrainskyi tyzhden*. URL: <https://tyzhden.ua/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/253586> [Accessed 28.06.2022] [in Ukr.]

На основній територіальній частині країни, що не окупована РФ, відбувається прискорена політична консолідація більшої частини нації на єдиній ціннісній, світоглядній, цивілізаційній, зовнішньополітичній, значною мірою історіографічній платформі. Посилилося етнокультурне дистанціювання від Росії та росіян, меншою мірою – від російської мови та російської культури. Відбувається зростання рівня національної солідарності, здатності до соціальної мобільності й самоорганізації у критичних умовах, внутрішньої згуртованості, жертвовності за національні інтереси, честь і гідність. У цьому процесі беруть участь усі етнічні складники українського суспільства.